

DOCHODY GOSPODARSTW CHŁOPSKICH W LATACH 1952/53 — 1957/58

I. UWAGI OGÓLNE

Opracowanie niniejsze ma na celu przedstawienie ogólnych dla całego kraju wyników gospodarowania chłopów indywidualnych na podstawie rachunkowości rolnej, prowadzonej przez około 1200 gospodarstw w latach 1952/53—1957/58.

Ograniczenie się do okresu ostatnich sześciu lat zostało spowodowane szeregiem zmian w metodzie opracowania i zestawiania materiałów rachunkowości. Do 1951/52 r. nie opracowywano wyników w postaci wartości średnich dla kraju oraz rejonów bądź innych jednostek terytorialnych, natomiast zestawiano jedynie indywidualne wyniki dla poszczególnych gospodarstw. Brak funduszy nie pozwala na opracowanie wyników syntetycznych za wymienione lata.

Również od 1951/52 r. wprowadzono zmiany metodyczne w obliczaniu wyników gospodarowania dostosowując zamknięcia rachunkowe do ogólnie przyjętych pojęć i zasad ekonomii marksistowskiej.

Wprowadzenie dostaw obowiązkowych i utworzenie czterech rynków zbytu (obowiązkowe dostawy, kontraktacja, skup państwowy ponadobowiązkowy oraz sprzedaż na wolnym rynku) spowodowało od 1952/53 r. konieczność zmiany metody wyceny produktów własnych spożywanych i zużywanych wewnątrz objętych badaniami gospodarstw.

W niniejszym opracowaniu ograniczamy się jedynie do ilustracji syntetycznych — średnich wyników dla kraju z tego względu iż szczegółowe materiały dotyczące wyników rachunkowości wg rejonów społeczno-ekonomicznych i grup społecznych na wsi za lata 1952/53, 1953/54 i 1954/55 oraz wg okręgów rolniczych i jednolitych grup wielkości gospodarstw za lata 1955/56 i 1956/57 zostały wydane przez IER w poszczególnych zeszytach pt. „Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych”. Nadto podobna do niniejszej analiza poszczególnych rejonów wymagałaby bardzo dużego nakładu pieniędzy i czasu, toteż podejmiemy ją w następnym etapie pracy.

II. REPREZENTATYWNOŚĆ GOSPODARSTW BADANYCH

Niejednokrotnie w różnych opracowaniach dotyczących wyników rachunkowości podkreślaliśmy ten fakt, że gospodarstwa prowadzące rachunkowość są intensywniejsze, stoją na wyższym poziomie gospodarowania i produktywność ich jest znacznie wyższa od gospodarstw prze-

ciężnych w kraju. Wydaje się to dość zrozumiałe, gdyż namówić na prowadzenie żmudnych, systematycznych codziennych zapisek można tylko gospodarzy światlejszych, zainteresowanych wynikami swego gospodarstwa i rozumiejących korzyści bezpośrednio płynące dla gospodarstwa z prowadzenia rachunkowości.

Reprezentatywność gospodarstw prowadzących rachunkowość powinna być rozpatrywana z dwóch punktów widzenia. Po pierwsze od strony struktury wielkości gospodarstw wchodzących do zbiorowości badanej i po wtóre od strony już poruszonej wyżej, intensywności produkcji — produktywności tych gospodarstw.

Uważamy, że produktywność jest jednocześnie syntetycznym wyrazem wszystkich czynników decydujących o wysokości produkcji rolnej gospodarstwa, jak gleba, klimat, kultura rolna, położenie rynkowe, osobiste cechy gospodarującego i jego rodziny (pracowitość, zmysł organizacyjny) itp.

Oba poruszone czynniki mają zasadniczy wpływ na kształtowanie się średnich wyników rachunkowości dla poszczególnych okręgów jak też dla całego kraju. Czynniki pierwszy jest już eliminowany, ponieważ obliczane średnie, jak już niejednokrotnie w różnych pracach zaznaczaliśmy, są to średnie arytmetyczne ważone, przez stosowanie wagi w postaci rzeczywistej liczby i struktury gospodarstw w okręgach i w kraju.

Struktura wielkości gospodarstw badanych różni się dość poważnie od ogólnej struktury gospodarstw w kraju. Zbiorowość badana zawiera więcej gospodarstw dużych. Porównanie procentowej struktury gospodarstw zbadanych na tle danych masowych wg NSP z 1950 r. podajemy w tab. 1.

Tabela 1

Struktura wielkości gospodarstw prowadzących rachunkowość w latach 1955/56 i 1956/57 na tle danych NSP z 1950 r.

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa o powierzchni ha:				
		do 3	3—7	7—10	10—14	14 i więcej
Gospodarstwa prowadzące						
rachunkowość w 1955/56 r.	100,0	7,3	39,9	27,0	16,8	9,0
„ „ 1956/57 r.	100,0	5,7	40,0	23,5	16,8	9,0
Dane NSP 1950 r.	100,0	29,1	38,6	18,3	9,1	4,9

W tabeli zarówno dla danych masowych jak i dla materiałów rachunkowości wzięliśmy pod uwagę tylko gospodarstwa będące głównym źródłem utrzymania rodziny, gdyż w latach 1955/56, 1956/57 tylko tego typu gospodarstwa objęliśmy wynikami rachunkowości. Kryterium, które decydowało o zakwalifikowaniu gospodarstwa do wyżej wymienionej kategorii była wysokość dochodu z gospodarstwa rolnego. Jeżeli dochód ten przekraczał 50% ogólnego dochodu gospodarstwa, to uważaliśmy gospodarstwo za będące głównym źródłem utrzymania rodziny. Kwalifikacja gospodarstw pod tym względem w czasie spisu 1950 r. odbywała się wyłącznie w oparciu o oświadczenia samych gospodarzy, bez jakichkolwiek konkretnych podstaw. Tym niemniej uważamy,

że te oświadczenia w olbrzymiej większości wypadków były zapewne miarodajne.

Należy przypuszczać, że przyjęcie przez nas do porównania danych z 1950 r. może spotkać się z krytyczną oceną. Jednakże jesteśmy w tej sytuacji, że w latach późniejszych nie mamy opracowań ani też szacunków struktury gospodarstw rolnych będących głównym źródłem utrzymania rodziny. Obliczenia-szacunki Głównego Urzędu Statystycznego liczby i struktury wielkości gospodarstw w latach 1954 i 1957, dotyczą ogólnej masy gospodarstw, tzn. gospodarstw będących zarówno głównym, jak i ubocznym źródłem utrzymania rodziny.

W 1950 r. ogólnie w kraju 15,1% gospodarstw stanowiły gospodarstwa rolne będące ubocznym źródłem utrzymania rodziny. W grupie gospodarstw do 3 ha odsetek tych gospodarstw wynosił 35,0% a w grupie od 3 do 7 ha około 5,0% (liczby uzyskane z materiałów spisu 1950 r. drogą interpolacji).

Dane opracowane na podstawie 80 wsi zbadanych w 1957 r. przez Zakład Struktury Wsi Instytutu Ekonomiki Rolnej wskazują, że odsetek gospodarstw rolnych będących ubocznym źródłem utrzymania rodziny wynosił 27,3%. W gospodarstwach do 3 ha — 60,5% i w gospodarstwach od 3 do 7 ha — 7,9%.

Jeżeli przyjmijemy szacunek gospodarstw wg IER, to liczba gospodarstw będących głównym źródłem utrzymania rodziny w 1957 r. będzie wyglądała jak w tab. 2.

Tabela 2

**Liczba gospodarstw będących głównym źródłem utrzymania rodziny
w latach 1950 i 1957**

Lata	Ogółem	Gospodarstwa o powierzchni ha:				
		do 3	3—7	7—10	10—14	14 i więcej
w tysiącach						
1950	2691,2	785,1	1039,3	491,7	244,2	130,9
1957 ^a	2577,2	628,0	1124,4	469,1	239,5	116,2
w procentach						
1950	100,0	29,1	38,6	18,3	9,1	4,9
1957	100,0	24,4	43,6	18,2	9,3	4,5
1957 w %						
1950	95,8	80,0	113,0	95,4	98,1	88,8

^a — Szacunek autora

Do naszego celu, jakim jest porównanie struktury wielkości gospodarstw będących głównym źródłem utrzymania rodziny w 1950 r. i 1957 r. szacunek ten jest wystarczający. Liczby zawarte w tabelach 1 i 2 pozwalają na stwierdzenie, że struktura w dwóch omawianych latach nie różni się w sposób zasadniczy i że przyjmowanie struktury

z 1950 r. do obliczeń średnich ważonych nie wypaczało tych średnich. Natomiast struktura wielkości gospodarstw prowadzących rachunkowość odznacza się znacznie mniejszą liczbą gospodarstw do 3 ha, (gdyż w naszej zbiorowości udział jej jest czterokrotnie mniejszy niż w zbiorowości ogólnej) a znacznie większym udziałem gospodarstw dużych.

Gdybyśmy wyniki rachunkowości obliczali jako średnie arytmetyczne zwykle z badanej zbiorowości, to średni obszar gospodarstw wynosiłby 9,15 ha. Natomiast obliczony jako średnia arytmetyczna ważona przez istotną strukturę gospodarstw w kraju oraz w okręgach wynosi 6,16 ha. Zatem jest bardzo zbliżony do obszaru przeciętnego gospodarstwa w kraju (będącego głównym źródłem utrzymania rodziny) wynoszącego wg danych ze spisu 1950 r. 5,85 ha. Porównując wielkości 9,15 ha oraz 6,16 ha stwierdzamy, że obliczanie wyników drogą zwykłych arytmetycznych podniosłoby przeciętną wielkość gospodarstw o 50%. Również średnie wyniki dla dochodów, produkcji, obrotów gotówkowych, towarowych itp. byłyby charakterystyczne dla gospodarstw dziewięciohektarowych, a nie sześćohektarowych, nie znaczy to, że w każdym przypadku byłyby one o 50% wyższe, gdyż w zależności od zagadnienia sprawy te wyglądają inaczej i każdorazowo wymagają osobnego badania.

O ile wadliwą strukturę wielkości gospodarstw badanych staramy się wyeliminować z naszych końcowych obliczeń, to dotychczas nie mogliśmy wyeliminować drugiego czynnika obciążającego badane przez nas gospodarstwa, jakim jest ich intensywniejsza produkcja. Postaramy się w tym miejscu dać częściowo odpowiedź w jakim stopniu gospodarstwa nasze mają wyższą produkcję od ogółu gospodarstw indywidualnych w kraju. Ograniczymy się w tym opracowaniu do analizy wyników dla całego kraju, gdyż obliczenia dla okręgów rolniczych nasuwają wiele trudności i wymagają żmudnych obliczeń, bowiem dane masowe opracowywane są przez GUS w granicach województw, nadto brak jest w GUS dla badanych przez nas lat obliczeń produkcji zwierzęcej wg województw.

Wyniki rachunkowości, opracowywane są zwykle w postaci średnich obliczonych bądź na 1 gospodarstwo, bądź na 1 ha użytków rolnych, bądź też na głowę ludności. Toteż dla porównania tych wyników z danymi masowymi musimy te ostatnie odpowiednio przeliczyć. Jednakże należy pamiętać, że wszelkie nasze obliczenia są względne, gdyż o ile dane rachunkowości są dość ściśle, to dane GUS mają raczej charakter pewnych szacunków. Dotyczy to zarówno powierzchni użytków rolnych, która jak wiadomo została ustalona na materiałach przedwojennych w sposób dość prowizoryczny i od szeregu lat nie ulega zmianie, jak też szacunku liczby ludności rolniczej, a również szacunku liczby gospodarstw rolnych w kraju.

Porównanie wyników rachunkowości z danymi masowymi ograniczymy do wskaźników dotyczących produkcji podstawowych artykułów rolnych. Rozpocznemy od zestawienia tych wskaźników obliczonych na 1 ha użytków rolnych. Do porównania przyjęliśmy 1955/56 rok, gdyż w chwili rozpoczęcia niniejszego opracowania dysponowaliśmy tylko materiałami z tego roku. Są to dane obliczone na 1 gospodarstwo jako średnie arytmetyczne ważone przez ogólną liczbę i strukturę gospodarstw w kraju i w okręgach, a następnie przeliczone na 1 ha użytków rolnych. Dane GUS obejmują produkcję gospodarstw indywidualnych i spółdzielni

Tabela 3

Porównanie wskaźników produktywności gospodarstw prowadzących rachunkowość dla IER i gospodarki chłopskiej w ogóle wg danych GUS, w 1955/56 r. Przeliczenie na 1 ha użytków rolnych

Wyszczególnienie	Dane GUS	Dane IER	Dane IER w % danych GUS
Zboża (cztery)			
powierzchnia zasiewów na 1 ha użytków rolnych	0,44 ha	0,46 ha	104,5
plony z ha uprawy w q	14,4 q	17,2 q	119,4
ogólne zbiory na 1 ha użytków rolnych w kg	639 kg	798 kg	124,9
Ziemniaki			
powierzchnia zasiewów na 1 ha użytków rolnych	0,14 ha	0,14 ha	100,0
plony z ha uprawy w q	101 q	143 q	141,6
ogólne zbiory na 1 ha użytków rolnych w kg	1 414 kg	2 000 kg	141,4
Buraki cukrowe			
powierzchnia zasiewów na 1 ha użytków rolnych	0,019 ha	0,025 ha	131,6
plony z ha uprawy w q	192 q	251 q	130,7
ogólne zbiory na 1 ha użytków rolnych w kg	363 kg	636 kg	175,2
Bydło rogate			
sztuk na 1 ha użytków rolnych	0,41 szt.	0,62 szt.	151,0
produkcyjność na 1 szt. stanu początk. w kg	67 kg	77 kg	114,9
produkcja wagi żywej na 1 ha użytków rolnych w kg	27 kg	48 kg	177,8
Mleko			
krów na 1 ha użytków rolnych	0,29 szt.	0,39 szt.	134,0
mleczność krów na sztukę w ltr.	1 770 ltr.	1 995 ltr.	112,7
produkcja mleka w ltr. na 1 ha użytków rolnych	510 ltr	798 ltr.	156,5
Trzoda chlewna			
sztuk na 1 ha użytków rolnych	0,52 szt.	0,95 szt.	183,0
produkcyjność na 1 szt. stanu początk. w kg	127 kg	116 kg	91,3
produkcja wagi żywej na 1 ha użytków rolnych w kg	66 kg	113 kg	171,2
Jaja			
kur niosek na 1 ha uż. rolnych	2,42 szt.	3,28 szt.	135,5
nieśność kur; na 1 kure szt. jaj	87 szt.	104 szt.	119,5
produkcja jaj na 1 ha uż. roln. w kg	13 kg	18 kg	138,5
Ogółem produkcja podstawowych artykułów na 1 ha użytków rolnych w zł	5 269 zł	7 769 zł	147,4

produkcyjnych łącznie, gdyż w ten sposób są zestawione. Przeliczenia na 1 ha użytków rolnych dokonano biorąc za podstawę również łączną powierzchnię gospodarki chłopskiej, która wynosi 17 592,1 tys. ha użytków rolnych. W tabelach 3 i 4 zestawiamy wyniki obliczeń.

Analizując tabelę 3 możemy stwierdzić, że powierzchnia uprawy zbóż i ziemniaków w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych w obu porównywanych źródłach daje podobne wyniki.

Tabela 4

Wartość produkcji podstawowych artykułów rolniczych w 1955/56 r. na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach prowadzących rachunkowość dla IER oraz w gospodarce chłopskiej w ogóle wg danych GUS

Nazwa artykułów rolniczych	Cena za 1 kg w zł	Wartość produkcji w zł na 1 ha uż. roln.		Dane IER w % danych GUS
		GUS	IER	
Zboża	2,45	1 566	1 955	124,9
Ziemniaki	0,72	1 018	1 440	141,4
Buraki cukrowe	0,48	174	305	175,2
Bydło	8,00	216	384	177,8
Mleko	1,98	1 010	1 580	156,5
Trzoda	15,10	997	1 706	171,2
Jaja	22,14	288	399	138,5
Ogółem	×	5 269	7 769	147,4

Plony natomiast wymienionych roślin różnią się dość znacznie, zwłaszcza dotyczy to ziemniaków, których plony są wyższe w gospodarstwach prowadzących rachunkowość o przeszło 40%. Fakt ten znajduje uzasadnienie w znacznie większej ilości inwentarza żywego przypadającego na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach prowadzących rachunkowość (bydło o 51% i trzoda o 83%). W wyniku produkcja zbóż jest wyższa w gospodarstwach IER na 1 ha użytków rolnych o 25%, a ziemniaków o przeszło 40%.

Produkcja buraków cukrowych jest wyższa w naszych gospodarstwach o 75%, ponieważ gospodarstwa te uprawiają o przeszło 30% więcej powierzchni buraków przy jednocześnie wyższym o 30% plonie z 1 ha.

Odchylenia w produkcji zwierzęcej wykazują pewne zróżnicowanie. I tak produkcja żywca (tzn. ubój i przyrost wagi w ciągu roku) bydłowego i wieprzowego jest wyższa w naszych gospodarstwach od 70% (wieprzowy) do 80% (wołowy). Zjawisko to występuje głównie na tle znacznie większej obsady inwentarza żywego na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach prowadzących rachunkowość rolną. Natomiast produktywność tzn. produkcja wagi żywej przypadająca na 1 sztukę stanu początkowego zarówno dla bydła rogatego jak i dla trzody chlewnej jest w obu porównywanych źródłach zbliżona.

Produkcja mleka i jaj również jest wyższa w gospodarstwach prowadzących rachunkowość głównie wskutek większej liczby krów i kur na 1 ha użytków rolnych, natomiast mleczność krów i nieśność kur różni się w stopniu znacznie mniejszym.

Należy przypuszczać, że poważne różnice w obsadzie inwentarzem żywym pochodzą w pewnej mierze z niedokładności corocznych spisów zwierząt gospodarskich i to przede wszystkim przy spisywaniu młodzieży (cielęta, prosięta). Potwierdzenie tego faktu znajdujemy zestawiając obliczone przez nas wskaźniki porównawcze dla bydła rogatego ogółem i dla krów. Otóż gospodarstwa nasze mają więcej krów tylko o 41%, natomiast więcej bydła ogółem (wraz z młodzieżą) o 61%. Choć może to świadczyć również o tym, że intensywniejsze gospodarstwa rachunkowiczów mają więcej młodzieży. Nie możemy podobnego porównania przeprowadzić dla trzody chlewnej, ponieważ GUS nie podaje oddzielnej pozycji prosiąt. Również wysoka produktywność sztuk wg danych GUS — 127 kg na 1 szt. stanu początkowego wobec 116 kg w gospodarstwach prowadzących rachunkowość może świadczyć o tym, że sztuk spisuje się za mało przy stosunkowo dobrej statystyce uboju. Chociaż można przypuszczać również, że gospodarstwa rachunkowiczów mają bardziej racjonalny system tuczu.

Dla uzyskania ogólnego wskaźnika, określającego wyższość gospodarstw prowadzących rachunkowość pod względem produkcyjnym, przyjęliśmy przeciętne ceny 1 kg produkcji poszczególnych artykułów uzyskanych z wyników rachunkowości i zastosowaliśmy je do obliczenia ogólnej wartości produkcji wymienionych artykułów zarówno wg danych GUS jak i IER (patrz tab. 4).

Jak wynika z obliczeń, produkcja podstawowych artykułów w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych jest wyższa w gospodarstwach prowadzących rachunkowość o 47% od produkcji w całej gospodarce chłopskiej.

Rozpatrzmy w dalszym ciągu produktywność gospodarstw wg obu porównywanych źródeł przyjmując za podstawę przeliczenie na 1 gospodarstwo (tab. 5) i przeliczenie na głowę ludności rolniczej (tab. 6).

Tabela 5

Produkcja podstawowych artykułów rolniczych w 1955/56 r. na 1 gospodarstwo, w gospodarstwach prowadzących rachunkowość dla IER oraz w gospodarce chłopskiej w ogóle wg danych GUS

Nazwa artykułu rolniczego	Produkcja w kg na 1 gospodarstwo		Cena za 1 kg w zł	Wartość produkcji w zł		Wartość produkcji IER w % GUS
	wg danych GUS	wg danych IER		wg danych GUS	wg danych IER	
Zboża	3 406	4 360	2,45	8 345	10 682	128,0
Ziemniaki	7 538	11 000	0,72	5 427	7 920	145,9
Buraki cukrowe	1 935	3 500	0,48	929	1 680	180,8
Bydło rогate	144	265	8,00	1 152	2 120	184,0
Mleko	2 721	4 390	1,98	5 388	8 692	161,3
Trzoda chlewna	353	620	15,10	5 330	9 362	175,6
Jaja	68	98	22,14	1 506	2 170	144,1
Ogółem	×	×	×	28 077	42 626	151,8

Tabela 6

Produkcja podstawowych artykułów rolniczych w 1955/56 r. na głowę ludności rolniczej i mieszanej w gospodarstwach prowadzących rachunkowość dla IER oraz w gospodarce chłopskiej w ogóle wg danych GUS

Nazwa artykułu rolniczego	Produkcja w kg na głowę ludności		Cena za 1 kg w zł	Wartość produkcji w zł		Wartość produkcji IER w % GUS
	wg danych GUS	wg danych IER		wg danych GUS	wg danych IER	
Zboża	855	986	2,45	2 095	2 416	115,3
Ziemniaki	1 892	2 483	0,72	1 362	1 788	131,3
Buraki cukrowe	486	790	0,48	233	379	162,7
Bydło rogate	36	60	8,00	288	480	166,7
Mleko	683	991	1,98	1 352	1 962	145,1
Trzoda chlewna	89	140	15,10	1 344	2 114	157,3
Jaja	17	22	22,14	376	487	129,5
Ogółem	×	×	×	7 050	9 626	136,5

W tabeli 5 za podstawę do przeliczenia danych masowych przyjęliśmy liczbę gospodarstw i działek od 0,5 ha oszacowaną przez GUS dla 1957 r., która wg Rocznika Statystycznego z 1957 r. wynosi około 3 300 tys. wraz z gospodarstwami zrzeszonymi w spółdzielniach produkcyjnych. Przyjęta przez nas liczba gospodarstw jest uzasadniona tym, że produkcja przyjęta do obliczenia dotyczy całej gospodarki chłopskiej.

W tabeli 6 do przeliczeń produkcji na głowę ludności rolniczej przyjęliśmy dla danych masowych liczbę ludności rolniczej wraz z tak zwaną ludnością mieszaną, tzn. taką ludnością wiejską, której rolnictwo jest ubocznym źródłem utrzymania. Ogólna liczba tej ludności wynosiła 13 150 tys. na koniec 1955 r.

Zakończony w chwili obecnej opracowanie wyników rachunkowości za 1956/57 r. pozwoliło na obliczenie reprezentatywności materiału również dla tego roku. Zastosowaliśmy tę samą metodę co przy obliczeniach dla 1955/56 r. Wyniki otrzymane za dwa wymienione lata zestawiamy w tab. 7.

Otrzymane przez nas wskaźniki zespołowe dla obu lat są bardzo bliskie. Wartość produkcji gospodarstw prowadzących rachunkowość jest wyższa od wartości produkcji w ogólnej gospodarce chłopskiej o niżej podany procent przy przeliczeniu:

	1955/56	1956/57
1) na 1 ha użytków rolnych	47,4%	44,0%
2) na 1 gospodarstwo	51,8%	48,5%
3) na głowę ludności rolniczej i mieszanej	36,5%	34,1%

W przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych i przeliczeniu na 1 gospodarstwo wyniki są dość zbliżone. Natomiast różnią się o około 10% w przeliczeniu na głowę ludności rolniczej i mieszanej. Wynika to z tego, że gospodarstwa prowadzące rachunkowość są pozornie bardziej zału-

Tabela 7

**Reprezentatywność gospodarstw prowadzących rachunkowość
w latach 1955/56 i 1956/57**

Wyszczególnienie	Wartość produkcji wg danych IER w % danych GUS					
	na 1 ha użytków rolnych		na 1 gospodar- stwo		na głowę ludności rolniczej i mie- szanej	
	1955/56	1956/57	1955/56	1956/57	1955/56	1956/57
Zboża (cztery)	124,9	127,2	128,0	131,5	115,3	118,9
Ziemniaki	141,4	122,8	145,9	126,8	131,3	114,6
Bydło, waga żywa	177,8	160,0	184,0	164,8	166,7	150,0
Mleko	156,5	159,8	161,3	165,0	145,1	149,1
Trzoda, waga żywa	171,2	165,3	175,6	170,2	157,3	153,1
Jaja	138,5	153,7	144,1	155,7	129,5	141,0
Ogółem	147,4	144,0	151,8	148,5	136,5	134,1

dnione i przeciętnie przypada w nich 4,5 osoby na gospodarstwo, podczas gdy wg szacunków GUS liczba ta wynosi około 4,1 osoby. Należy zaznaczyć, że dane rachunkowości obejmują również osoby (członków rodziny) zamieszkałe i żywiące się w gospodarstwach, lecz całkowicie zatrudnione poza gospodarstwami. Inaczej mówiąc osoby nie należące ani do ludności rolniczej ani do ludności mieszanej, jednakże korzystające z rolnictwa i nawzajem pomagające częściowo w pracy na roli oraz finansowo w nakładach.

Tabela 8

Plony z 1 ha oraz inwentarz żywy na 100 ha użytków rolnych w gospodarstwach prowadzących rachunkowość w procentach tych samych danych GUS

Wyszczególnienie	L a t a					
	1951	1952	1953	1954	1955	1956

Plony z 1 ha, dane IER w % danych GUS

Pszonica	139	132	130	114	120	114
Żyto	125	120	119	107	116	119
Jęczmień	147	145	133	121	132	136
Owies	130	124	124	119	126	111
Ziemniaki	134	130	119	112	140	117

Inwentarz żywy na 100 ha użytków rolnych, dane IER w % danych GUS

Bydło ogółem	141	144	140	142	141	141
w tym krowy	134	135	127	125	128	126
Trzoda chlewna	186	200	170	173	171	167
Mleczność krów	.	108	111	114	114	119

Przy wyeliminowaniu wyżej wymienionych otrzymamy liczbę osób na gospodarstwo mniejszą o 5,6%, to znaczy, że zamiast 4,46 osób na gospo-

darstwo o powierzchni ogólnej stanowiącej 6,10 ha będziemy mieli 4,21 osoby, co znacznie zbliża nas do danych GUS. A wyniki reprezentatywności obliczone na głowę ludności rolniczej i mieszanej będą bardzo zbliżone do wyników otrzymanych z przeliczenia na 1 ha użytków rolnych, gdyż wyniosą dla 1955/56 r. 144,6% a dla 1956/57 r. 142,1%.

Wydaje się jednak, że otrzymane wyniki wymagają dalszej logicznej korekty, która nie może być dokonana w oparciu o liczby. Gospodarstwa bowiem prowadzące rachunkowość są to gospodarstwa, których głównym źródłem utrzymania jest rolnictwo, a porównane na tle całej gospodarki chłopskiej w ogóle wypadają nieco korzystniej niż to by miało miejsce gdybyśmy mogli z danych masowych wyodrębnić produkcję również gospodarstw o głównym zawodzie rolniczym. Jak już podawaliśmy wyżej, poważna liczba działek i gospodarstw będących ubocznym zajęciem ich właścicieli obniża wyniki produkcyjne uzyskiwane z danych masowych. Można również przypuszczać, że spisy pogłowia zwierząt gospodarskich jeszcze częściowo zaniżają jego liczebność. Biorąc pod uwagę wymienione czynniki sądzymy, że gospodarstwa nasze porównywane z tą samą kategorią gospodarstw z danych masowych mają produkcję globalną wyższą od tych ostatnich o około 40%.

Przytoczone obliczenia dotyczą tylko lat 1955/56 i 1956/57, toteż powstaje pytanie, jak dalece reprezentatywność naszych gospodarstw waha się z roku na rok. Sądząc z porównania za poszczególne lata plonów z 1 ha i nasilenia inwentarza żywego na 100 ha użytków rolnych wg danych IER i GUS, należy przypuszczać, że reprezentatywność naszych gospodarstw ulega małym wahaniom. (Patrz tab. 8).

W tabeli 8 zwraca uwagę wyjątkowo ustabilizowania pod tym względem sytuacja w produkcji zwierzęcej. Natomiast różnice w plonach ulegają większym wahaniom. Choć wydaje się, że np. plony w 1954 r. były oszacowane przez GUS na zbyt wysokim poziomie. Był to pierwszy rok istnienia Państwowej Inspekcji Plonów i to zapewne wpłynęło na niezbyt dokładne rozeznanie. Natomiast sądzymy, że plon ziemniaków w 1955 r. został oszacowany zbyt nisko. Wysunięte przez nas wątpliwości znajdują potwierdzenie w opinii niektórych fachowców.

Przypominamy, że badania reprezentatywności gospodarstw prowadzących rachunkowość przed wojną w 1928/29 r. podjęte przez doc. dr Mieczysława Sowińskiego¹ wykazały, że przy zastosowaniu w obliczeniach średnich arytmetycznych ważonych przez rzeczywistą strukturę gospodarstw w kraju, to znaczy po wyeliminowaniu błędów z tytułu wadliwej struktury wielkości gospodarstw przyjętych do badania, produktywność gospodarstw prowadzących rachunkowość była wyższa o 38% od produktywności ogólnej masy gospodarstw. Liczba ta jest bardzo bliska wyników ustalonych ostatecznie przez nas.

Następny etap prac nad reprezentatywnością materiałów rachunkowości obejmie badanie poszczególnych okręgów rolniczych, co umożliwi uogólnienie wyników dla okręgów.

¹ Dr inż. Mieczysław Sowiński. Reprezentatywność zbiorowości próbnej gospodarstw włościńskich objętych badaniem opłacalności. Warszawa 1933. Nakładem Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach.